

Armoede in België

Jaarboek 2016

POS+: PARTICIPATION, OPPORTUNITIES, STRUCTURES

Vakgroep Sociologie
Universiteit Gent
Korte Meer, 5, B-9000 Gent

Isabelle.Pannecoucke@UGent.be

Ronan.VanRossem@UGent.be

CeRIS : CENTRE DE RECHERCHE EN INCLUSION SOCIALE

Département d'études et d'actions sociales
Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education
Université de Mons
Place du Parc, 18, B-7000 Mons

willy.lahaye@umons.ac.be

POD | Maatschappelijke Integratie
SPP | Intégration Sociale

Met steun van de federale overheid

ARMOEDE IN BELGIË

Jaarboek 2016

Isabelle Pannecoucke, Willy Lahaye, Jan Vranken
en Ronan Van Rossem (eds.)

ACADEMIA
PRESS

Eerste druk: 2016

Dit boek wordt in het Nederlands en het Frans gepubliceerd. De vertalingen zijn van Katleen De Bruyn (Blesi bvba), Benedicte De Winter (Het Juiste Woord), Fadia Elbouz, Laurence Englebert, Michel Hoebeke (Interface Translations), Piet Peters (Peters & Kauffmann bvba), Guido Sinke en Delphine Rossini (Delphitrad - Traductions & Services administratifs).

© Academia Press
P. Van Duyseplein 8
9000 Gent
Tel. 09/233 80 88
info@academiapress.be
www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Armoede in België – Jaarboek 2016
Isabelle Pannecoucke, Willy Lahaye, Jan Vranken en Ronan Van Rossem (eds.)
Gent, Academia Press, 2016, xix + 392 pp.

Omslagontwerp: Twin Media

Opmaak: punctilio.be

ISSN: 2294-5202
ISBN 978 90 382 2586 9
D/2016/4804/43
NUR 741

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this may book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing form the publisher.

Inhoud

Lijst van figuren	v
Lijst van tabellen	vii
Afkortingen	ix
Woord vooraf	xiii
Voorwoord	xvii
Dankwoord	xix
DEEL I ARMOEDE MAAKT KWETSBAAR	1
Inleiding	3
<i>Het risico op armoede ongelijk verdeeld</i> Isabelle Pannecoucke en Josephine Foubert	
Hoofdstuk 1 Groei op ongelijke maat	19
<i>Studie naar fysieke en taalontwikkeling van jonge kinderen</i> Lieselot De Keyser, Ronan Van Rossem, Murielle Liegeois en Willy Lahaye	
Hoofdstuk 2 Vrouwen, bestaansonzekerheid en armoede in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	47
<i>Hoe het samenkomen van sociale relaties kan leiden tot situaties van bestaansonzekerheid bij vrouwen</i> Laurence Noël en Sarah Luyten	
Hoofdstuk 3 De geestelijke gezondheid van kwetsbare groepen...	71
<i>Vernieuwende praktijken</i> Pascale Jamoulle, Emmanuel Nicolas, Luc Van Huffel en Ronan Van Rossem	

DEEL II	NIEUWE VORMEN EN OUDE GEDACHTEN?	95
	Inleiding	97
	<i>Armoedebestrijding na de laatste regeerakkoorden</i>	
	Souad Bentajer en Willy Lahaye	
	Hoofdstuk 1 Herschikkingen in de sociale bijstand en de sociale zekerheid in België vanaf het begin van de 19e eeuw tot vandaag ..	111
	Daniel Zamora en Natascha Van Mechelen	
	Hoofdstuk 2 Onderwijs: een loopbaan met hindernissen	133
	Bernard Devos en Ides Nicaise	
	Hoofdstuk 3 Kinderbijslagen	153
	<i>Maken gelijke kinderbijslagen gelijk?</i>	
	Toon Vanheukelom en Anne Ottevaere	
	Hoofdstuk 4 Housing First Belgium	169
	<i>Vernieuwende praktijken in de strijd tegen thuis- en dakloosheid: uitdagingen en perspectieven</i>	
	Coralie Buxant, Charlotte Brosius, Marjorie Lelubre en Romain Liagre	
	Hoofdstuk 5 Het basisinkomen als remedie tegen armoede?	187
	Yannick Vanderborcht en Kevin Spiritus	
DEEL III	ONDERAAN DE PARTICIPATIELADDER	
	IN EEN PARTICIPATIESAMENLEVING	205
	Inleiding	207
	<i>Helpt de participatiesamenleving in de strijd tegen de armoede?</i>	
	Sophie Saffre en Isabelle Pannecoucke	
	Hoofdstuk 1 Sporen van de participatiesamenleving in België? ...	213
	<i>Een reflectie op recent armoedebeleid</i>	
	Loes Verhaeghe en Samuel Quievy	

Hoofdstuk 2 De Nederlandse ‘participatiesamenleving’ van tekentafel tot keukentafel	233
<i>Over de reeds zichtbare en potentiële gevolgen van ingrijpende hervormingen</i>	
Thomas Kampen	
Hoofdstuk 3 Het Geïndividualiseerd Project voor Maatschappelijke Integratie: een veralgemeenbaar begeleidingsinstrument in een participatiesamenleving?	251
Kristel Driessens, Jan Depauw, Abraham Franssen en Louise Méhauzen	
Hoofdstuk 4 De integratie van personen met een migratieachtergrond op de Belgische arbeidsmarkt	271
Laura Westerveen en Rebecca Thys	
Hoofdstuk 5 Participatie uitgedaagd: NEET-jongeren aan het woord	297
Johan Desseyen, Kathleen Hoefnagels en Michel Vandekerke	
Hoofdstuk 6 De burgerparticipatie op lokale schaal: een democratisch proces tussen aarzelend wetgevend initiatief en vrijwilligerswerk	317
Dominique-Paule Decoster, Laurence Carbone, Jasper Dugardeyn en Tony Valcke	
Besluit	337
<i>De ingebeelde zieke</i>	
Ronan Van Rossem, Isabelle Pannecoucke, Jan Vranken en Willy Lahaye	
Bibliografie	347
Adressenlijst	383
Personalía	387

Lijst van figuren

Deel I – Inleiding

- Figuur 1: Evolutie van het percentage vroegtijdige schoolverlaters als % van populatie tussen 18 en 24 jaar, België en selectie van andere landen, 2010-2014 9
- Figuur 2: Evolutie van de werkgelegenheidsgraad (20- tot 64-jarigen) in België en een selectie van andere landen, 2010-2014..... 15

Deel I – Hoofdstuk 1

- Figuur 1: Evolutie z-score lengte-naar-leeftijd naar kansarmoede, Vlaanderen 2006-2009 31
- Figuur 2: Evolutie z-score lengte-naar-leeftijd naar opleidingsniveau moeder, Vlaanderen, 2006-2009 32
- Figuur 3: Evolutie z-score gewicht-naar-leeftijd naar kansarmoede, Vlaanderen, 2006-2009 34
- Figuur 4: Evolutie z-score gewicht-naar-leeftijd naar opleidingsniveau moeder, Vlaanderen, 2006-2009 34
- Figuur 5: Onderwijsniveau van de moeder en eventuele taalachterstand, Wallonië, 2010-2013 38
- Figuur 6: Taalontwikkeling op 30 maanden en frequentering van een onthaalmilieu, Wallonië, 2010-2013 39

Deel I – Hoofdstuk 2

- Figuur 1: Ordonnantie van 2006 – Proces Brussels armoederapport 48

Deel I – Hoofdstuk 3

- Figuur 1: Gemiddelde (on)welbevinden scores naar armoederisico en gewest, 2013..... 74
- Figuur 2: Gemiddelde vitaliteitsscores naar armoederisico en gewest, 2013..... 74

Deel II – Hoofdstuk 1

- Figuur 1: De sociale bijstand in België, 1828-2013 114
- Figuur 2: Bestaansminimumtrekkers (later leefloontrekkers) bij de OCMW's, België, 1975-2015 121

VI – LIJST VAN FIGUREN

Figuur 3: Evolutie van de sociale uitkeringen voor een gezinshoofd, België, 1970-2014	122
Figuur 4: Evolutie van de sociale uitkeringen voor een alleenstaande, België, 1970-2014	123
Figuur 5: Evolutie van de sociale uitkeringen voor een samenwonende, België, 1970-2014	123

Deel II – Hoofdstuk 3

Figuur 1: Budgettaire samenstelling van de kinderbijslagen in België, in miljard euro, 2015	158
Figuur 2: De minimumkost van kinderen (euro per maand)	161
Figuur 3: Dekkingsgraad per gezinsgrootte (% van de minimale kost van de kinderen)	165
Figuur 4: Niet-gedekte deel van de kinderkost, per gezin, in euro per maand	165

Deel II – Hoofdstuk 4

Figuur 1: Woonsituatie een week voor de inschakeling in het experiment	173
Figuur 2: Percentage van behoud van de woonst na twaalf maanden – uitgaande van een gedeeltelijk beschikbaar staal	174
Figuur 3: Bronnen van inkomsten van de drie deelnemersgroepen	176
Figuur 4: Type van aangesproken huurmarkt, afhankelijk van de deelnemersgroep	178

Deel III – Hoofdstuk 3

Figuur 1: Responsgraad naar grootte van het OCMW, België, 2015	254
--	-----

Besluit

Figuur 1: Uitgaven voor gezondheid in geselecteerde landen, 2014	342
--	-----

Lijst van tabellen

Deel I – Inleiding

Tabel 1: Evolutie armoederisico over de jaren heen (in %), België en een selectie van andere landen, 2010-2014.	6
Tabel 2: Armoederisico per bevolkingscategorie, België, 2014.	8
Tabel 3: Evolutie ernstige materiële deprivatie over de jaren heen (in %), België en een selectie van andere landen, 2010-2014.	12
Tabel 4: Evolutie zeer lage werkintensiteit over de jaren heen (in %), België en een selectie van andere landen, 2010-2014.	14
Tabel 5: Ratio begunstigden totaal aantal begunstigden tewerkstellingsmaatregelen in het kader van RMI+RMH/ totaal aantal begunstigden RMI+RMH.	16
Tabel 6: Evolutie AROPE over de jaren heen (in %), België en een selectie van andere landen, 2010-2014.	16

Deel I – Hoofdstuk 1

Tabel 1: Beschrijving steekproefgegevens.	28
Tabel 2: Geboortekenmerken naar kansarmoede-index.	29
Tabel 3: Geboortekenmerken naar opleidingsniveau moeder.	30
Tabel 4: Aantal gevallen van achterstand in de taalontwikkeling op 30 maanden, Wallonië, 2010-2013.	37

Deel II – Hoofdstuk 1

Tabel 1: Evolutie van de categorieën van werkzoekenden en de percentages van de werkloosheidsuitkeringen op basis van de arbeidsprestaties, België, 1971-1986.	119
---	-----

Deel II – Hoofdstuk 3

Tabel 1: Basisbedragen volgens rang, euro per kind per maand, België, 2015.	157
Tabel 2: Leeftijdstoelagen, euro per kind per maand, België, 2015.	157
Tabel 3: Sociale toeslagen, euro per kind per maand, België, 2015.	158
Tabel 4: Verhoging van de belastingvrije som, jaarlijkse bedragen in euro, België, 2015.	159

Tabel 5: Ongelijkheids- en armoedemaatstaven, verandering t.o.v. de
baseline 163

Deel II – Hoofdstuk 4

Tabel 1: Aantal deelnemers met verzamelde gegevens bij M0 172

Tabel 2: Gecumuleerde duur van de thuis- en dakloosheid 174

Deel III – Hoofdstuk 4

Tabel 1: Werkzaamheidsgraad, werkloosheidsgraad en langdurige
werkloosheid onder de bevolking in de leeftijd van 15-64, België,
2013 275

Tabel 2: Werkzaamheidsgraad onder de bevolking in de leeftijd van
18-60 jaar, België, 2008 276

Afkortingen

ACB	Arbeidscompentiebegeleider
a.d.h.v.	aan de hand van
AHOVOKS	Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenonderwijs, Kwalificaties en Studietoelagen
AKOV	Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming
APE	Aide à la promotion de l'emploi
APL	Associations de Promotion du Logement
AROPE	At risk of poverty and social exclusion
asbl	Association Sans But Lucratif
ASO	Algemeen Secundair Onderwijs
ATD	All Together in Dignity
BBP	Bruto Binnenlands Product
BDMS	Banque de Données Médico-Sociales
BHG	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
BIEN	Basic Income Earth Network
BMI	Body Mass Index
BS	Belgisch Staatsblad
BSO	Beroepssecundair Onderwijs
btw	Belasting op de toegevoegde waarde
BuSo	Buitengewoon Onderwijs
BVFB	Belgische Federatie Voedselbanken
CAL	Contrat d'avenir local
CAW	Centrum Algemeen Welzijnswerk
CAWTUP	Code wallon de l'aménagement du territoire, de l'urbanisme et du patrimoine
CCATM	Commission communale d'aménagement du territoire et de la mobilité
CDA	Christen-Democratisch Appèl
CeRIS	Centre de Recherche en Inclusion Sociale
Cf.	Confer
CGG	Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg
CGG	Controlegroep Gehuisveste personen (Housing First Belgium)
CGDL	Controlegroep Daklozen (Housing First Belgium)
CGKR	Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding
CHF	Zwitserse Frank
CKG	Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning
CGKR	Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding
COO	Commissies van Openbare Onderstand

CPAS	Centre Public d'Aide Sociale
CPB	Centraal Planbureau
CPDT	Conférence Permanente du Développement Territorial
CSB	Centrum voor Sociaal Beleid
CV	Curriculum Vitae
DAVO	Dienst voor Alimentatievorderingen
DiCS	Direction interdépartementale de la Cohésion sociale
EAK	Enquête naar de Arbeidskrachten
EU	Europese Unie
EUROMOD	tax-benefit microsimulation model for the European Union
EU-SILC	European Union – Survey on Income and Living Conditions
EKC	Eigen Kracht-Conferentie
FAMIFED	Federaal agentschap voor de kinderbijslag
FOD	Federale Overheidsdienst
FOD EASEI	Federale Overheidsdienst, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie
FOD WASO	Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg
FPA	Federaal Plan Armoedebestrijding
Girsef	Groupe interdisciplinaire de Recherche sur la Socialisation, l'Education et la Formation
GHFB	experimentele Groep Housing First Belgium
GHQ	General Health Questionnaire
GOK	Gelijke Onderwijskansen
GPMI	Geïndividualiseerd Project voor Maatschappelijke Integratie
HF	Housing First
HFB	Housing First Belgium
Ibid	Ibidem
IKAROS	Geïntegreerd Kind Activiteiten Regio Ondersteuningssysteem
IQ	Intelligentiequotiënt
IWEPS	Institut Wallon de l'Évaluation, de la Prospective et de la Statistique
K&G	Kind en Gezin
KB	Koninklijk Besluit
KBS	Koning Boudewijnstichting
KSO	Kunstsecundair Onderwijs
KU Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
Lena	Language Environment Analysis
LOP	Lokale overlegplatforms
MEFISTO	Modelling and Evaluating Flanders' Fiscal and Social Tomorrow
mia	miljard
MIPEX	Migrant Integration Policy Index
mln	miljoen
MR	Mouvement Réformateur
NEET	Not in Employment, Education or Training
NHR	Nationaal Hervormingsprogramma

NIMBY	Not in my backyard
N-VA	Nieuw-Vlaamse Alliantie
nvda	noot van de auteur
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OEJAJ	Observatoire de l'Enfance, de la Jeunesse et de l'Aide à la Jeunesse
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OKAN	Onthaalonderwijs Anderstalige Nieuwkomers
ONE	Office de la Naissance et de l'Enfance
Open Vld	Open Vlaamse Liberalen en Democraten
OVDS	Oproep voor een Democratische School
PCS	Plan de cohésion sociale des villes et communes de Wallonie
PISA	Programme for International Student Assessment
POD MI	Programmatorische Federale Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie
POS	Participation, Opportunities, Structures
PPP	Plan de prévention et de proximité
PSI	Plans sociaux intégrés
PST	Programme stratégique transversal
PvdA	Partij van de Arbeid
PVV	Partij voor Vrijheid en Vooruitgang
RIZIV	Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsuitkering
RMH	Recht op Maatschappelijke Hulp
RMI	Recht op Maatschappelijke Integratie
RMI	Revenu Minimum d'Insertion
RSA	Revenu de Solidarité Active
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SDS	Standaarddeviatie
SHM	Sociale Huisvestingsmaatschappij
SILC	Survey of Income and Living Conditions
SINE	Sociale inschakelingseconomie
SMES-B	Santé Mentale et Exclusion Sociale Belgique
sp.a	Socialistische Partij
SPAD-ACGHP	Soins Psychiatriques à Domicile – Association Carolorégienne de Gestion des Habitations Protégées
SPIRAL	Societal Progress Indicators for the Responsibility of All
SSC	Schéma de structure communal
SVK	Sociaal Verhuurkantoor
TIMSS	Trends in International Math and Science Study
TSO	Technisch Secundair Onderwijs
UA	Universiteit Antwerpen
UCL	Université Catholique de Louvain
UGent	Universiteit Gent
ULB	Université Libre de Bruxelles

XII – AFKORTINGEN

ULg	Université de Liège
UMONS	Université de Mons
UNICEF	United Nations Children’s Fund
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VS	Verenigde Staten
VVKHO	Vlaams Verbond van Katholieke Hogescholen
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
WHO	Wereldgezondheidsorganisatie
Wmo	Wet maatschappelijke ondersteuning
YEI	Youth Employment Initiative
ZIP	Zones d’initiatives privilégiées

Woord vooraf

Voorwoord van Julien Van Geertsom, voorzitter van de POD Maatschappelijke Integratie

Met heel veel enthousiasme en gepaste trots stel ik u de zesde editie van het federaal Jaarboek 2016 inzake de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting voor.

Waarom dit zesde federaal Jaarboek?

Eenzijds willen we hiermee het wetenschappelijke debat over armoede en sociale uitsluiting blijven voeden, maar anderzijds willen we met dit boek ook besluitvormers ondersteunen in hun strijd tegen armoede. We willen hen *evidence based* voorstellen aanreiken om een effectiever en efficiënter beleid te voeren.

Dat betekent natuurlijk ook dat we rigoureuus erover gewaakt hebben dat alle bijdragen voldoende wetenschappelijk onderbouwd zijn. Elke bijdrage werd door twee experts uit de wetenschappelijke wereld nagelezen en van commentaar voorzien. Alleen wat de strenge *review* passeerde werd opgenomen. Dit is dus geen boek met een reeks interessante opinies, maar een selecte verzameling van wetenschappelijk onderbouwde bijdragen.

Deze aanpak is vandaag des te belangrijker.

Sinds Parijs, ‘Charlie Hebdo’ en ‘Bataclan’, leeft onze democratie in shock. De idealen van de Verlichting (vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid/solidariteit) komen onder druk. Meer dan ooit moeten we dus analyseren hoe we deze vandaag in de praktijk brengen en hoe we dat kunnen verbeteren. Want met repressie alleen zullen we in de samenleving de sociale cohesie niet kunnen versterken. Vervreemding, isolement en armoede vragen een goed doordacht sociaal beleid.

Armoede heeft immers meerdere gezichten en treft een steeds uiteenlopende publiek. Zo zijn er talrijke nieuwe vormen van kwetsbaarheid ontstaan, met name bij studenten, alleenstaanden, moeders, bepaalde werknemersgroepen, bejaarden en... kinderen.

Ja, zelfs kinderen, en dat is niet toevallig. Een op de vijf kinderen in de Europese Unie leeft in onzekere omstandigheden. In België lopen 18,8% van de kinderen een verhoogd risico op onzekere leefomstandigheden en sociale uitsluiting, tegenover 15,5% voor de hele Belgische bevolking (EU-SILC, 2014). Voornamelijk kinderen in gezinnen met een lage arbeidsintensiteit, migrantenkinderen en kinderen in eenoudergezinnen zijn bedreigd. We stellen ook vast dat het opleidingsniveau van de ouders sterk bepalend is voor de intergenerationele overdracht van armoede: hoe lager het opleidingsniveau, hoe groter de kans op armoedeoverdracht.

Zoals in het tweede Federaal Plan Armoedebestrijding (2012) en het eerste Nationaal Kinderarmoedebestrijdingsplan (2013) werd benadrukt, vereist deze problematiek een nauwe samenwerking en coördinatie tussen instellingen en bevoegdheidsniveaus. Maar uiteindelijk spelen op lokaal niveau de OCMW's een centrale rol in het opsporen en bestrijden van kinderarmoede. Daarom heeft Maggie De Block, de voormalige staatssecretaris voor Maatschappelijke Integratie en Armoedebestrijding, in 2013 het project 'Kinderen eerst' (POD Maatschappelijke Integratie, 2013) opgestart. In het kader van dit project vraagt ze aan de OCMW's en andere verenigingen om lokale overlegplatformen op te richten. Dit beleid werd door haar opvolger Elke Sleurs in 2015 verdergezet.

De OCMW 's spelen sindsdien dus een nog belangrijker, proactieve rol in de strijd tegen kinderarmoede. Zij spelen, net door hun samenwerkingsverbanden, een belangrijke rol voor het tijdig opsporen van kinderarmoede. Ze zetten middelen in om kinderen in onzekere leefomstandigheden te laten deelnemen aan het sociale en culturele leven. Op die manier kunnen ze deze kinderen uit hun sociaal isolement halen, hen laten kennismaken met kinderen uit andere milieus en uiteindelijk de vicieuze armoedecirkel doorbreken.

Ik wil tot slot nog het unieke karakter van dit Jaarboek beklemtonen. De meeste bijdragen zijn het resultaat van een samenwerking Noord-Zuid. Via deze nauwe samenwerking tussen deskundigen van het Noorden en het Zuiden van België kunnen wij de talrijke verschillende concepten in ons land vergelijken, uitwisselingen bevorderen en bovendien verbanden creëren tussen de verschillende beleidsniveaus en bevoegdheidsdomeinen. Met één woord: een aanzet tot *multilevel governance*.

Dit uitstekende Jaarboek is nu al voor het vierde jaar samengesteld door een deskundig en gedreven team: hoofdonderzoekster Isabelle Pannecoucke, professor Ronan Van Rossem van de Universiteit Gent, professor Willy Lahaye van de Universiteit Mons en professor-emeritus Jan Vranken.

Ik wil hen bedanken voor de geleverde kwaliteit. Maar vooral wens ik dat dit boek veel inspiratie brengt voor beleidsmakers op alle niveaus.

Julien VAN GEERTSOM